

Г.Д. Щекатунова,
кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри МПДПО ІППО
Університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ФОРМАЛЬНІЙ ТА НЕФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ

Стаття присвячена проблемам розвитку неформальної освіти як важливої складової системи післядипломної педагогічної освіти. Визначено ознаки та завдання неформальної освіти; виділено загальні характеристики неформального навчання на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Наголошено на ролі та значенні інтеграції формальної і неформальної освіти дорослих як основоположного поняття освіти впродовж життя.

Ключові слова: неперервна освіта, освіта дорослих, курси підвищення кваліфікації, формальна освіта неформальна освіта.

Постановка проблеми дослідження. Орієнтація освіти України на інноваційний вектор розвитку, вимагає нової якості педагогічної діяльності. Одним із традиційних механізмів професійного розвитку педагогічних працівників залишається система підвищення кваліфікації, що представлена на інституційному рівні формальною освітою, яка на жаль, в нових умовах не справляється з вирішенням усіх поставлених перед нею завдань, зазнаючи серйозних труднощів, пов'язаних з її реформуванням. З іншого боку, структури підвищення кваліфікації педагогічних працівників накопичили чималий багатоплановий досвід реалізації інноваційних освітньо-професійних програм, які в умовах реформування системи освіти в Україні проектуються на основі інтеграції формального та неформального навчання педагогів.

Дослідження процесу підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах неформальної освіти показує, що це не просто наукова ініціатива, а нагальна потреба, яка пояснюється певним комплексом тенденцій, що проявляються в життєдіяльності сучасної людини, в інноваційному освітньому просторі, який пред'являє нові вимоги до якості професіонала в умовах постійних соціальних змін.

Необхідність суттєвого перегляду можливостей формальної освіти у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, яка сьогодні вже неспроможна забезпечити вирішення завдань щодо забезпечення інноваційного, професійного розвитку педагога. Набуває популярності неформальна освіта як інноваційний компонент освітнього середовища інститутів післядипломної педагогічної освіти, що й вимагає відповідного науково-методичного обґрунтування та практичного впровадження.

Аналіз попередніх досліджень. Сьогодні склалися передумови для системного вивчення проблеми впровадження неформальної освіти в систему підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Проведено ряд наукових досліджень, які розкривають концептуальні орієнтири, окремі напрямки неформальної освіти, що збагачують психолого-педагогічну науку в таких аспектах: розуміння неформальної освіти в контексті порівняльного підходу (Н.Г.Василенко, С.Г.Вершловський, Н.С. Мартинова, О.В.Шапочкіна та інші) [1,2,6], що дозволяє побачити відмінність її від формальної освіти; виявлення ролі і місця неформальної освіти в системі безперервної освіти дорослих(Г.А.Бордовський, С.Г.Вершловський, Т.Л Дубровіна, Л.Б.Лук'янова, Н.М.Суртаєва, Н.Слободяник) [2,5]; позначення взаємозв'язку формальної, неформальної і інформальної освіти в системі безперервної освіти (Ю. Алексашина, Н.В.Боровська, В.В.Краєвський, С.Лобода Н.В.Сулаєва, Д.І. Фельдштейн) [4.]; уявлення концепції неформальної освіти в контексті вирішення завдань ліквідації безграмотності населення країн третього світу (Г.

Веремейчик, М.А. Донцова, Т.Л. Дубровіна, А. Жадько, Б.С.Гершунський, Е.С.Заїр-Бек, Д. Карієвич) [3].

Різні підходи учених до методологічних засад неформальної освіти все ж передбачають узгоджену позицію щодо ролі неформальної освіти у професійному розвитку педагогічних працівників та її риси. Так, Л. Б. Лук'янова виділяючи чотири підходи до окреслення функціоналу неформальної освіти – суспільно-політичний (конкурентоспроможність навичок і можливостей громадян як результат соціально-політичної активності), культурологічний («міжкультурне міжгенераційне спілкування» як передумова формування цінностей), політично-діяльнісний (сталий розвиток через політичну активність та особистісний розвиток), економічний (економічне зростання держави), характеризує неформальну освіту як системоутворювальний чинник професійного та особистісного розвитку людини у життя суспільства[5]. О.В. Шапочкіна визначає неформальну освіту через сукупність таких її рис, як: складова системи неперервної освіти; цілеспрямована творча діяльність особистості; чинник соціалізації, творчої самореалізації людини; умова соціальної взаємодії суб'єктів навчання; додатковий ресурс професійного самовизначення[8]. Студіювання нормативних документів[], наукових джерел, статей дозволив нам констатувати, що неформальна освіта, як і формальна на сучасному етапі зазнають змін, діапазон їх вивчення значно розширився. Формальний рівень організації курсів підвищення кваліфікації побудований на наявних соціальних нормах і культурних традиціях; включає законодавчо затверджений зміст і форми; характеризується централізованістю, масовістю, сертифікованістю, обов'язковістю, уніфікованістю, об'єктністю. Неформальний рівень організації курсів підвищення кваліфікації розвивається як інноваційний, додатковий, громадський; включає освітню діяльність поза інституційного характеру; характеризується орієнтованістю на потреби, суб'єктністю, децентралізованістю, індивідуалізованістю, добровільністю. Залежно від сфери

застосування неформальної освіти, автори трактують її як процес, систему або діяльність, що спрямовані на поглиблення життєвих та соціальних компетенцій учасників неформального навчання шляхом врахування індивідуальних потреб, інтересів тощо. Неформальну освіту розглядають як освітню систему, неформальне навчання, професійно спрямоване загальнокультурне навчання, як додаткову освіту, складову частину освіти дорослих, освітню діяльність, будь-яку освіту, як передумову готовності до освоєння нового знання, досвіду, як процес навчання.

Мета роботи. Охарактеризувати вплив формальної та неформальної освіти на процес інноваційного професійного розвитку педагогічних працівників на курсах підвищення кваліфікації у системі післядипломної педагогічної освіти на основі інтеграції змісту, форм і методів навчання (інструментів досягнення якісно нового результату).

Виклад основного матеріалу. Останнім часом, у зв'язку із реформуванням національної системи освіти, зміни функцій педагогічної професії, посилюється проблема затребуваності педагога нового типу. Мова йде про такі напрямки педагогічної професії, як педагог-організатор навчальної діяльності; педагог-тьютор; педагог-вихователь; педагог-модератор; педагог-наставник; педагог-агент змін в організації реальних життєвих ситуацій; педагог-проектувальник; педагог-фасілітатор; педагог-консультант в сфері освіти; технік соціального і сімейного втручання; асистент соціальної служби; монітор-вихователь; технічний спеціалізований вихователь; вихователь раннього дитинства; соціальний вихователь; педагог-технолог кризових ситуацій; технолог-конфліктолог; педагог раннього навчання і це ще не повний перелік розширення спектра педагогічних професій, які будуть затребувані у найближчі роки. Чи зможе існуюча система підвищення кваліфікації педагогічних працівників (формальна освіта) забезпечити завдяки статусним переконанням та нормативним вимогам пізнавальне мотивування суб'єктів у професійній, загальнокультурній та особистісній сферах, їх професійний, інноваційний

розвиток? Існуюча практика переконує, що ні. Одним із напрямів, що забезпечить реалізацію окреслених завдань щодо нової якості професійного розвитку педагогічних працівників може стати неформальна освіта, яка передбачає співпрацю освітніх інституцій післядипломної педагогічної освіти із різними групами партнерів задля вирішення нагальних соціальних проблем. Функціональне навантаження неформальної освіти визначається можливостями її впливу на два вектори фахового розвитку педагогічних працівників – соціальний (забезпечує зміну соціального статусу шляхом набуття додаткових компетенцій) та особистісний (сприяє самореалізації педагога шляхом задоволення актуальних потреб, інтересів та створення простору для активності).

Останні два роки, кафедра методики і психології дошкільної та початкової освіти ІППО Університету імені Бориса Грінченка, досліджувала досвід впровадження неформальної освіти на базі курсів підвищення кваліфікації нашого інституту, навчальних закладів міста Києва, аналізувала пропозиції освітніх установ щодо змісту і форм професійного навчання педагогічних кадрів. Провідна ідея дослідження полягала у визначенні умов, механізмів, засобів інтеграції формальної та неформальної освіти, виділення завдань й інструментів досягнення нової якості курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які забезпечать особистісний і професійний розвиток педагогів.

Перш за все була розроблена Дорожня карта кафедри, що виділила базові принципи організації курсів підвищення кваліфікації, такі як загальність (доступність для всіх), безперервність, міждисциплінарність та навчання за допомогою досвіду й творчості. Відповідно, вибір форм і методів такого навчання зумовив створення нетрадиційних організаційно-педагогічних умов, які набули характерологічні ознаки неформальної освіти: добровільність і партиципативність; сприятливий психологічний клімат комунікативного середовища; відповідність потребам учасників та спрямованість на подолання

дефіциту певних компетентностей; відсутність централізації, ієрархізації та адміністрування змісту та методів; орієнтованість на життєвий, професійний, емоційний досвід учасників; переважання інтерактивних методів навчання, відсутність вимог щодо обсягу необхідного теоретичного матеріалу; можливість урахування особливостей фізичного і психічного стану учасників тощо. Наступний крок передбачав проектування освітньо-професійних програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників на основі врахування усіх можливих форм їх навчання. Нові програми дозволили ефективно розв'язувати такі завдання професійного розвитку педагогічних працівників, як: - поглиблення розуміння причинно-наслідкових зв'язків соціальної проблеми, що слугує змістом реформування сучасної освіти, її цілісне, структуроване та професійне бачення; - вироблення фахових рішень та професійних установок, а також технологізованих алгоритмів соціально-педагогічного впливу на окреслене проблемне поле; - розвиток емпатії, творчості, комунікативних і організаційних умінь учасників курсів підвищення кваліфікації; - формування емоційно забарвлених ставлень до людей у кризових ситуаціях; - зростання особистісної та професійної впевненості, вмотивованості до активної громадської та соціальної позиції, готовності до інноваційної педагогічної діяльності. Водночас, ми почали застосовувати інтерактивні форми і методи навчання, які визначалися орієнтацією на внутрішні потреби слухачів та їх потребою у самоактуалізації, саморозвитку, самореалізації. Зокрема, основними організаційними формами стали: екскурсійні тури, освітній туризм, стажування, спеціалізовані конференції, семінари, презентації, тренінги, курси, студії, майстер-класи, творчі майстерні, круглі столи, відео лекторії, об'єднання у фахові мережі / професійні асоціації, діалогові групи, публічні дискурси, участь у громадських рухах та організаціях, літні школи, дистанційне навчання, он-лайн навчання, виїзні заняття, «компенсаційні програми», спрямовані на соціально-особистісний розвиток педагогічних працівників (як-от: тренінги/курси особистісного розвитку, ефективного спілкування тощо). Визначені форми неформальної освіти насичувалися діалогічними методами:

дискусії (вільні, панельні, регламентовані, структуровані, тощо) та дебати, кейс-навчання, моделювання проблемних ситуацій, портфоліо, ігри (ділові, рольові, навчальні, організаційно-діяльнісні, виробничі, дослідницькі, проблемно-ділові, проектувальні), консультації, симуляції професійних/соціокультурних процесів і явищ, інноваційні освітні технології (open-space/відкритий простір, майстерня майбутнього, world-cafe/всесвітнє кафе, peer-education/рівний навчає рівного тощо). Визначені форми і методи базуються на взаємодії, обміні інформацією, спільному вирішенні проблем, моделюванні ситуацій, власній рефлексії, діловому співробітництві.

Саме інтеграція формальної та неформальної освіти у змісті та організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників як складових системи неперервної професійної педагогічної освіти забезпечила самостійно мотивований вид навчальної діяльності тих, хто навчався на курсах підвищення кваліфікації, свідомий вибір різноманітних форм організації навчання, саморозвиток і професійне вдосконалення педагогів.

Висновки. Таким чином, дослідження процесу підвищення кваліфікації педагогічних працівників в системі післядипломної педагогічної освіти показує необхідність її доповнення видами і формами навчання, які відповідають освітнім потребам педагогів у зв'язку зі складною ситуацією на ринку праці (особливо в період реформування) і їх особистісними потребами, які мають стійку тенденцію до професійного зростання. Тому відмова від державної монополії освіти дорослих на засадах інтеграції програм формальної та неформальної освіти, заснованої на балансі інтересів держави, педагога і суспільства забезпечить як особистісний, так і професійний розвиток сучасного педагога-агента змін.

Список використаних джерел

1. Василенко Н.Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформально професійного навчання в Україні / Н. Г. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання

населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. — Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 130-138.

2. Вершловський С.Г. Образование взрослых: теоретические и методические проблемы /С. Г. Вершловський // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. — Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. —К. : ІПК ДСЗУ, 2014. —248 с. —С. 14-25.

3. Веремейчик Г. Освіта дорослих в Білорусі, Молдові, Україні / Галина Веремейчик // Європейська освіта дорослих за межами ЄС/ – Мн. ПроPILEI, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

4. Лобода С. Неформальное образование в Беларуси: провайдеры, ключевые тенденции и перспективы для будущего / Сергей Лобода [Електронний ресурс]. – **Режим доступу :**

5. Лук'янова Л.Б. Концептуальні засади формування законодавства у галузі освіти дорослих / Л. Б. Лук'янова// Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально- економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. —Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. —248 с. —С. 52-59.

6. Мартинова Н.С. Досвід використання активних методів навчання в системі неформальної туристичної освіти / Н. С. Мартинова. //Вісник Луганського Національного Університету ім. Т. Шевченка.—2009.—№10 (173). —С.38-43.

7. Паращук О. Неформальное образование в Украине / Оксана Паращук [Електронний ресурс]. – **Режим доступу :**

8. Шапочкіна О.В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. — Автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.